

de lichte voorde

periodiek van de
vereniging voor oudheidkunde te lichtenvoorde

foto vóór 1920 van de zandweg naar Zieuwent.
zie betreffende artikel op pagina 28.

Dit voorwoord bij de NEGENTIENDE PERIODIEK van de VERENIGING VOOR OUDHEIDKUNDE LICHTENVOORDE wil beginnen het thans bestaande bestuur van de Vereniging voor Oudheidkunde voor te stellen, te weten:

A.C.H. de Nooyer, G.J. Tap, achtereenvolgens voorzitter en vice-voorzitter;

A.E.M. Kuiper-Timmerman, secretaresse;

J.F.W. Buynink, penningmeester;

H.E. Jurjus-Hogenkamp, H.J. Krabbenborg, B.A.M. Meekes-Geuting, J.A. Wansing, leden. Burgemeester Jhr. R.F.R.M. van Rijckevorsel aanvaardde het ere-lidmaatschap van de Vereniging.

Een woord van dank aan de afgetreden secretaris A.F.O. Gouda, die jarenlang veel werk voor de vereniging heeft verzet, mag hier een plaats vinden.

De vereniging werd 16 september 1971 opgericht door J.F.W. Buynink, A.C.H. de Nooyer, A.Th.J. van Tongeren, B.C.A.A. Kok.

Als werkgebied beschouwde men de gehele uitgestrektheid van de gemeente Lichtenvoorde; bezorgd was men om het behoud van de weinige monumenten, die de gemeente nog bezat. Verzamelen wilde men de gegevens over de gemeente Lichtenvoorde, die nog ergens opgeborgen lagen, beoefenen van de volkskunde, het uitgeven van een periodiek en niet-periodieke publikaties, het organiseren van samenkomsten, het houden van excursies; de laatste twee werkzaamheden al dan niet in samenwerking met verwante instellingen, dialectstudie, archiefonderzoek, postale geschiedenis van Lichtenvoorde en omgeving, aanleg van een bidprentenverzameling en verzamelen van oude ansichten, kaarten, foto's en dia's. Voorts kent de Vereniging voor enkele werkzaamheden werkgroepen en hoopt ze op een Oudheidkamer.

Op de oprichtingsvergadering, gehouden 28 oktober 1971, werd besloten de Vereniging niet te noemen "Lihdanfurt", omdat twijfels bestonden of met deze naam Lichtenvoorde werd bedoeld. In vroeger eeuwen ging men met de geschiedenis niet altijd waarheidsgetrouw om; sommige documenten zijn falsa, de "Goederenlijst van de graaf van Dale" is een paar eeuwen geantidateerd, gebeurtenissen (b.v. de geschiedenis van Adela) sterk gekleurd of verkleurd. Bovendien wordt met de naam "Lihdanfurt" het werkgebied van de Oudheidkundige Vereniging ten onrechte beperkt.

En zo gebeurde het, dat één van de eerste lezingen gehouden werd door drs. C.Th. Kokke met als onderwerp "De nederzettingsgeschiedenis van 't Sieuwent, verlucht met dia's, op 15 mei 1972.

Een stuwende kracht in het prille bestaan van de Vereniging was wijlen Pater H.J. Reinders o.f.m.; hij wees op het belang bij historisch onderzoek van het kennisnemen der vroegere aardrijkskundige toestand van de bodem, de vroegere wegen en waterlopen, van oude volksverhalen en liedjes, en het onderzoek naar de betekenis der stræknamen, der plaatsnamen en erfnamen. In de loop der tijden kunnen woorden niet alleen van bouw, doch ook van betekenis veranderen, nog afgezien van het feit

dat woorden in onbruik raken of meer dan één begrip vertegenwoordigen. Het woord Achterhoek is al een voorbeeld van een niet begrepen aanduiding: "hoek" heeft de betekenis van "streek", van "heurne", echter duidde op de natuurlijke afgrenzing van de Gelderse Achterhoek", van het gebied dat onder het wereldlijk gezag van de bisschop van Utrecht stond, een afgrenzing die we o.a. beschreven vinden in "Geschiedenis van de enclave Groenlo-Lichtenvoorde" van Th.A.M. Thielen. Deze natuurlijke grens liep ten westen van Varsseveld, Zelhem, Hengelo, Borculo, Geesteren, Neede, Eibergen. Ruurlo valt er als een inham buiten. Ten westen van deze grens door broek-, veen-, bos-, heide en moerasgebied lag de gouw Hamaland. Dit West-Munsterse gebied is eeuwenlang een twistappel geweest tussen Gelre en Munster. De eerste vermelding van deze twist vinden we in het protest van de Munsterse bisschop Ludwig II in 1312, betreffende de bouw in 1277 van een castrum bij Lichtenvoorde (d.i. voorde bij een terrein-verhoging door Giselbertus van Bronckhorst, en wel in het gebied, dat Giselbert's vrouw, Elisabeth van Steinfurt, mey Dieterding en Tongerlo ten huwelijk mede bracht. Uiteindelijk afstand van de Munsterse aanspraken deed elect Bernhard van Galen in 1674 bij de vrede van Keulen. Bij het castrum Lichtenvoorde, maar buiten de gracht, bouwde Frederik van Bronckhorst in 1496 een kapel, ongeveer op de plaats van de huidige Johannes kerk, een filiaal van de hoofdkerk te Groenlo, en gewijd aan Sint Antonius Abt, de kluizenaar. Uit nostalgische overwegingen werd het bejaardenhuis te Lichtenvoorde naar deze in 356 gestorven heilige genoemd.

Bij het strategisch gelegen castrum, gelegen aan een oude verbindings- en handelsweg, komend over Bredevoort van Munster naar Hengelo ontstond een nederzetting, aanvankelijk door samenhangende bebouwing een dorp, later in een landschapskom gelegen als watervesting weerbaar gemaakt, als militair bolwerk tegen Munsterse aanvallen tot stad geworden, als zodanig aangemerkt op de kaart uit Pontanus "Historia Gelriae Libri" XIV, 1639. In heerlijkheidsrekeningen wordt een stadspoort vermeld; "stadsrechten" heeft Lichtenvoorde nooit gehad. Wel verhief Joost van Limburg Styrum Lichtenvoorde 14 maart 1616 tot hoge heerlijkheid, wat inhield rechtspraak, eigen zegel, in criminele zaken straffen met de galg, in civiele zaken met boete of gevangenis. Voor de rechtspraak werd een ambtman benoemd, voorts een richter. Lichtenvoorde bezat reeds een burgemeester.

Het wapen van de gemeente Lichtenvoorde vertoont de gekroonde leeuw van Bronckhorst en het castrum.

De stadspoort heeft gestaan in de Korte Rapenburgsestraat. Vroeger werd ook genoemd de Munsterse poort, gesitueerd in de Dijkstraat, ongeveer waar nu het vrijheidsbeeld staat.

Tot slot: het bestuur van de vereniging voor Dudheidkunde te Lichtenvoorde vraagt ontwerpen in te sturen voor een vignet, als herkenbaarheid van de Vereniging. Verwezen wordt naar het artikel "Mededelingen van het bestuur".

Lichtenvoorde, december 1987.

A.C.H. de Nooyer, voorzitter.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

Geachte Leden,

Zoals U kunt zien is ook de 19e periodiek verschenen, helaas later dan onze bedoeling was. Wij hadden dit blad namelijk nog graag in 1987 laten verschijnen, maar wegens een tekort aan copy is dit begin 1988 geworden.

Om niet weer in de problemen te komen bij het vervaardigen van de volgende periodiek, zoeken wij leden die bereid zijn om in een commissie te gaan zitten, welke het doel heeft elk jaar een periodiek te laten verschijnen. Het is de bedoeling dat een aantal mensen onder leiding van een bestuurslid copy gaat verzamelen, hetzij het zelf schrijven van stukjes, hetzij door het verzamelen hiervan.

Ook zouden we het leuk vinden als leden zelf stukjes zouden willen insturen, denk maar eens aan de oorlogsjaren. Vooral de ouderen onder U zullen waarschijnlijk stof genoeg hebben hierover. Persoonlijke ervaringen kunnen voor anderen interessant zijn. Dit wordt eens geschiedenis. Geïnteresseerden kunnen zich aanmelden bij of copy sturen aan het secretariaat.

Zoals U waarschijnlijk nog wel zult weten heeft de Vereniging in 1987 enkele activiteiten georganiseerd:

een lezing van de heer Penterman over de vestingwerken om Groenlo.

d.d. 12-5-1987 de jaarvergadering, gevolgd door een lezing over Anton Pieck.

d.d. 26-9-1987 een excursie naar Doesburg, zie bijgaand verslag.

d.d. 10-11-1987 een dialezing van de heer Mol over de Achterhoek, het Haaksbergerveen en Borculo en omgeving.

Ook het komende jaar is de Oudheidkundige Vereniging weer van plan het één en ander te organiseren. Zo zal in januari de heer Halink een dialezing over Lichtenvoorde houden. Daarnaast willen we in ieder geval één excursie organiseren en tenminste nog één dialezing. De Commissie "excursies" is hiermee druk doende.

Zoals U waarschijnlijk, indien U in Lichtenvoorde woont, wel gemerkt heeft, schrijven wij tegenwoordig ook stukjes in de ELNA, hetzij een aankondiging van een evenement, hetzij een verslag hiervan. Deze stukjes zouden wij graag voor een ieder duidelijk herkenbaar willen maken, zodat men zonder eerst het artikel gelezen te hebben, al weet dat het een stukje van de Vereniging is. Dit kan door middel van een vignetje of logo (denk maar aan andere verenigingen en bedrijven). Wij roepen hierbij danook de leden op om met ontwerpen hiervoor te komen. De ontwerpen kunnen wederom naar het secretariaat worden gestuurd. De bedoeling is om op de jaarvergadering het winnende vignet bekend te maken. De winnaar zal in ieder geval niet met lege handen naar huis gaan. U kunt Uw ontwerpen inzenden tot een maand na het verschijnen van de periodiek (ca. eind februari/begin maart 1988)

Enige leden onder U hebben in december een verzoek tot betaling van de contributie gekregen. Zij kunnen deze contributie voor de jaren 1986/1987 alsnog overmaken op de Rabobank nr. 3361.63.932 t.n.v. de penningmeester der Vereniging voor Oudheidkunde (giro nr. Rabobank is 903545).

Inzake de betaling der contributie van 1988 krijgt U medio 1988 bericht.

De contributie bedraagt f 20,-.

Adres van het secretariaat: mevr. A.E.M. Kuiper-Timmerman, Van Ruysdaelhof 9, 7131 TW Lichtenvoorde, tel. 05443 - 71030.

Bij de penningmeester de heer Buynink zijn nog periodieken van de voorgaande jaren te koop. Adres: Rapenburgsestraat 15, tel. 05443 - 71396.

Het Bestuur.

december 1987.

INFORMATIE OVER DE BIBLIOTHEEK ARNHEM

De Bibliotheek Arnhem collectioneert reeds meer dan 125 jaar naast wetenschappelijke literatuur ook literatuur over Gelderland in de meest ruime zin, teneinde het gedrukte historische erfgoed van de provincie Gelderland voor het nageslacht te bewaren en vast te leggen.

Op deze wijze kon door de jaren heen een omvangrijke collectie boeken, brochures, pamfletten, gelegenheidsgeschriften, gedenkschriften, overheidspublicaties, tijdschriften en couranten worden opgebouwd (de collectie Gelriana).

Dit materiaal, thans bestaande uit meer dan 40.000 titels, is door de Bibliografie van Gelderland van Gouda Quint en de Documentatie-catalogus Gelderland uitstekend ontsloten en toegankelijk voor een ieder.

Wanneer U geïnteresseerd bent in de geschiedenis en/of heemkundige aspecten van uw streek, stad of dorp, kunt U in deze collectie zeker iets van Uw gading vinden. Bovendien biedt de Bibliotheek Arnhem U tal van faciliteiten zoals het gebruik van studiezalen, fotokopieer-apparatuur, terwijl het personeel van de Nijhoff-kamer een hiertoe speciaal ingericht Gelders studiecentrum in de Bibliotheek Arnhem, U met raad en daad terzijde zal staan.

Raadpleging van het materiaal is geheel kosteloos. Uitlening is mogelijk tenzij het unica of oude en zeldzame werken betreft; hiervoor dient U in het bezit te zijn van een geldige lezerskaart.

De kosten hiervan bedragen:

18 t/m 25 jaar	f 15,-
26 t/m 64 jaar	f 23,-
65 jaar en ouder	f 12,50

De openingstijden van de bibliotheek zijn:

maandag	17.00 - 21.00 uur
dinsdag t/m vrijdag	10.00 - 21.00 uur
zaterdag	10.00 - 16.00 uur.

Het adres is:

Koningstraat 26

Arnhem

Tel. 085 - 432131

Voordat in 1872 met de bouw van het Zustersklooster kon worden begonnen, moesten en twee oude huizen worden afgebroken, die eigendom waren van de familie Kolkman. Het waren eigenlijk drie woningen, want het uiterste rechtse gedeelte was verhuurd aan een zekere Veeneman, wiens weduwe en kinderen in 1871 naar Noord-Amerika vertrokken zijn. In de middelste woning (het ouderhuis van de bekende meester Frits Kolkman) woonde in 1752 Antony Kolkman en zijn vrouw Janna ten Boeckeler, die een herberg en tapperij hadden, genaamd "Het Witte Kruis". Zoals gebruikelijk in die dagen werd ook wel eens een kamer of zelfs maar een bedstede verhuurd aan rondreizende kooplieden of marskramers, die hier hun voorraad hielden als ze met de marsse of pak de burgers, boeren en buitenlui bezochten. Meestal waren het kooplui uit het Münsterland en uit de Grafschaft Lingen, die deze streken bereisden en hun waren aan de man brachten en ook wel, die zich hier vestigden en trouwden, zoals mijn voorvader Aalbert Kruij, die ook in hozen en linnen deed. Een bijzonder geval deed zich echter voor in juni 1752 ten huize van genoemde Antony Kolkman. Daar overleed schijnaar nogal plotseling een zekere Herman Bolsman, wonende te Lengerich op de Wallagie in de Grafschaft Lingen. Blijkens een inventarisatie-lijst van 2 juni 1752, opgemaakt door de heer Rigter G.L. Schalen en mede ondertekend door Joh.Knol Landschrijver, bevond zich in het huis van Antony Kolkman eene kiste met goederen, toebehorende aan bovengenoemde Herman Bolsman en zoals het er letterlijk staat: "welke op heden door 't Gerigte aldaar vandaar is laeten halen en aen het huys van A. Tongerlo is gebragt en soo als wylen Herman Bolsman hebben toebehoort". Ter verduidelijking moet ik hieraan toevoegen, dat Ambrosius Tongerlo Stadholder van Ligtenvoorde was en woonde op de plaats aan de huidige markt, waar nu de schoenhandel Pillen gevestigd is, naast Gilsing. Daar was in die jaren het Gerigtslocaal. Volgens de inventarisatie-lijst, bleek de kist een flinke hoeveelheid aan textielgoederen te bevatten, waaronder zeer veel kousen en mutsen, dus gebreide artikelen. Dit is niet zo verwonderlijk, want juist in de streek als De Graafschap Lingen met zijn uitgestrekte heidevelden en moerassen werden veel schapen gehouden. De wol werd versponnen en door de schaapherders en door de overwegend arme bevolking in huisnijverheid tot kousen, mutsen en wanten verbreid. Daarom, dat de veel geroemde Grolse wanten ook wel Cloppenburgers genoemd werden, die kwamen ook uit die streken !

Zoals gezegd bevatte die kist veel wollen en sajetten, vrouwen-en mannen-kousen van alderley slag en couleur. Maar daarnaast ook een lap Bielevelder-linnen, neteldoek, kloosterdoek, 16 elle min een vierendeel kanifas, Arabisch linnen, 35 ellen blauw lakens krip, 12 elle Erberveldts dobbelstaen en nog teveel om op te noemen.

Interessant is echter nog, dat er ook veel neusdoeken of zakdoeken in zaten en ook van alderley slag zoals: geweven catoenen, hennepen, vier Oost-Indische rode neusdoeken, atlas en fyne Erberveldtsche fyne blauwe neusdoeken en zo meer.

Aan het slot staat nog vermeld: Ook nog een sakjen, daerin een brieven tas met reekeningen en quitantien en een pakje met hair en een linnen kleet.

Om een juist beeld te krijgen van deze inventarisatie laat ik nog de onkosten hiervan volgen:

Rigter en Landschryver voor vacatie ten dage der inventarisatie	4-10-0
Ceurnooten	--12-0
Aan de smit voor 't open steken van de kiste en een nieuw slot	0- 0-5
Vrouw Welscher en de Juffer Tongerlo komt wegens 'meeten en opgeven der goederen'	4- 0-0
De koster voor 't afleesen	0- 0-4
voor 't omroepen	0 -0-5
't Gerigte en bediende komt voor verteeringe in 2 dagen	12--0-0

Met voortvarendheid vervaardigt het Edele Gerigte eene wheete gericht aan de wed. Bolsman te Lengerich, welke de voogt Hermanus Berentsen persoonlijk aan haar moet afgeven. Hij berekent hiervoor 20 uren gaans, voor ieder uur 12 st. dus f 12,- Voor ses nagtrusten f 4,- 10 st.

Niet bekend is, hoe de wed. Bolsman hierop gereageerd heeft !

Er worden evenwel publicatien vervaardigd om deze te Lichtenvoorde, Grol, Aalten en 't Rykenberg te laten aflezen, dus door middel van Kerkenspraake, om 't volk kond te doen, dat de openbare verkoop van deze goederen op 5 October 1752 zal plaats vinden. Op deze datum daagt dan het Gerigte en toen bleek, dat er ook nog 2 schuldeisers waren, dus leveranciers van Herman Bolsman.

Daarom laat ik dit stuk letterlijk volgen.

Coram Rigter G.L. Schalen J.U. Doctor

Ceurnooten Joh. Knol en Ambrosius Tongerlo.

Erschreven Doctor B.E. Abbink in qualiteit als volmr. van R.B. van der Namen Coopman te Iserlo en versogte, dat ingevolge decreet van den 28 sept. 1.1. alnu met de verkoopinge van de goederen van wijlen H. Bolsman moge worden vervaren, verclerende de comparant als gevolmagtigde van F. Boots binnen Zwol te kunnen lyden, dat voornoemde distractie synen regtelyken voortgank komt te gevinnen, mits dat na afbetaling van voorschreven schuldvordering aen R.B. van der Namen uyt den overschot der coopspenningen, soo als van dese goederen kome te profiteren volgens verkregen regt van affectatie 't eerste worde betaelt.

Daarop erschienen Augustinus Welscher in qualiteit als volmagtiger van Wynanda Lamberta van Dulken, weduwe van wylen P. Hogenberg, negotiante binnen Amsterdam, geadsistsert met syn bediende Advocaat Doctor B.E. Abbink en verclaerde ingelyks te kunnen lyden, dat met de verkoopinge der goederen van H. Bolsman op heden worde vervaren, onder redenen nogtans van syn regt, soo als aen den comparant uyt kragt van gedane arrest op vooschr. goederen of penningen nae voldoeninge van

beide vorens gezeite crediteuren wettelyk is competeerende en reserverende sig wel uytdrukkelyk voor soo veel hier uyt niet sal kunnen vallen zyn verdere regt op alle sodane goederen als van meergemelte H. Bolsman elders te vinden syn.

De gehele party textielgoederen werd verkocht in 105 percelen. Er waren vele kopers, waaronder vele notabelen, gezien de namen die op de lyst voorkomen nl. Doctor Basten, Eva Ahasuerus, Juffer Tongerlo, den Apteker Huynink, Coenraet Brækelaer, Pastor Welscher, Juffer Krabbenborg, Doctor Evers en nog vele anderen. Dus het schynt wel een belangrijke verkoop geweest te zijn.

Als slot koopt H. Huynink de kiste met het slot voor 2 gulden en 16 stuyvers.

Deze lijst sluit met de volgende aantekening van den landschryver:

Den 5 October 1752 syn de gearresteerde goederen van wylen Hermanus Bolsman binnen Ligtenvoorde gerigtelyk gedistraheerd en hebben deselve opgebracht den summa van 461 gl. en 15 stuyvers.

De pretentie van R.B. van der Namen met die daarom aangewende gerigtskosten en advocaten salarissen bedraagt eene summa van 290-12-0 en de pretentie van H. Boots met die daarom aangewende gerigtskosten en advocaten salaris bedraagt eene summa van 155-1-0, dus rest nog 13-5-0.

Van dese dertien gulden en 5 st. moeten nog betaald worden de Gerigtskosten door A.Welscher q.q. gedaan ter summa van 46 gl. 5 st., dus daarvoor tekort komt en nog door den voorn. volmagtiger aan 't Gerigt van Ligtenvoorde moet betaald worden een summa van 33 gl.

Voor Augustinus Welscher was deze kous nog niet af, want hier komt nog by de Reekeninge van salaris en verschot van de Rigter Schalen, bedragende eene summa van 54 gl. en 11 stuyvers.

Al met al komt Augustinus Welscher er nog wel genadig af, wat blijkt uit de laatste aantekening: 1753 den 20 Maart zyn de gearresteerde goederen van wylen Hermanus Bolsman binnen Bredevoort op 't Amphuys gedistraheert en hebben deselve opgebracht eene summa van 86 gl. Dit waren zeker zyn persoonlijke bezittingen.

Augustinus trouwde de 22 Mei 1746 in Lichtenvoorde, want daar staat Augustinus te Welscher jonghman, soon van wylen Willem Welscher Scholte onder Dinxperlo en Catharina Silvia de Proudon met Johanna Elisabeth Kilhagen, jonge dochter van Frederik Kilhagen in Lichtenvoorde. Als zoon van een scholte en zelf koopman zijnde zal hij de resterende schuld aan het Gerigt wel hebben kunnen betalen.

En daarmee is deze kousengeschiedenis voor mij af.

Harry Kruij, Dinxperlo, dec. 1987.

INLEIDING UIT DE INVENTARIS OP HET OUD-ARCHIEF VAN LICHTENVOORDE

Evenals alle andere gemeenten beschikt de gemeente Lichtenvoorde niet alleen over een dynamisch en semi-statisch archief, of eenvoudiger gezegd, archief wat nog niet is overgedragen dus jonger dan 50 jaar, maar ook over archief ouder dan 50 jaar, het zgn. Oud-Archief.

Voor de gemeente Lichtenvoorde is dit archief aanwezig vanaf het jaar 1622. Dit archief is openbaar en om het archief toegankelijk te maken is door de heer W. Zondervan een inventaris gemaakt: Oud-archief der gemeente Lichtenvoorde 1622-1818 en Archief van de mark van Lichtenvoorde 1630-1869.

Momenteel wordt er nog gewerkt aan een inventaris na 1818, zodat ook dat deel van het archief beter toegankelijk wordt.

In een inventaris zal men ook altijd een inleiding tegenkomen, waarin iets over de historie verteld wordt, deze inleiding volgt hieronder.

De heer Buynink is bereid geweest de inleiding hier en daar van commentaar te voorzien.

Degenen, die in het archief geïnteresseerd zijn, kunnen via een afspraak via gemeente Lichtenvoorde of het gemeente-archief te Aalten een bezoek brengen aan het archief

Rapenburgsestraat, direkt na het hekwerk links, is herberg "'t Witte Kruis" te zien. Foto + 1875.

INLEIDING

De tegenwoordige gemeente Lichtenvoorde omvat de vroegere heerlijkheid van die naam, een heerlijkheid die niet op een bijzonder hoge ouderdom kan bogen. Oudtijds vormde het grondgebied der gemeente één der voogdijen der heerlijkheid Borculo, welke van 1385 af in het bezit was van de heren van Bronkhorst. Na de dood van de gravin-weduwe van Bronkhorst, die in 1579 zonder nazaten stierf, werd de heerlijkheid door de bisschop van Munster wegens versterving van het leen in bezit gehouden. Eerst door het bekende vonnis van het Hof van Gelre, waarbij de aanspraken van de bisschop werden afgewezen, kwam de heerlijkheid Borculo aan Joost graaf van Limburg Stirum. Deze liet zich in het jaar 1616 te Borculo huldigen. Hij heeft bij deze inhuldiging Lichtenvoorde als een afzonderlijke heerlijkheid beschouwd, in verband met zijn voornemen deze na zijn dood aan een van zijn jongere zonen te doen vererven. 1)

Bij de boedelscheiding tussen zijn kinderen in 1626 viel het gebied van Lichtenvoorde toe aan zijn derde zoon Willem Frederik, van wie het na diens kinderloos overlijden vererfde op de tweede zoon Georg Ernst, die tevens heer van Wisch was. Diens dochter, sedert 1652 weduwe van Hendrik graaf van Nassau Siegen, verkocht Lichtenvoorde in 1701 aan Frederik baron van Heyden, heer van Bruch. In 1763 werd Lichtenvoorde door koop eigendom van de toenmalige heer van Borculo, Georg Dettlof graaf van Flemming. Lichtenvoorde deelde daarna in de lotgevallen van Borculo.

Bij akte van 27 december 1776 werd Lichtenvoorde tegelijk met Borculo en de havezathe Marhulzen door Adam, vorst Czartoryski en Izabella, vorstin Czartoryska geboren rijksgravin van Flemming, echtelieden, verkocht aan de prins van Oranje Nassau, stadhouder Willem V 2). De belening vanwege de Lanschap, aan welke de heerlijkheid Lichtenvoorde met andere goederen in 1693 was opgedragen, op de prins, geschiedde de 14e januari 1777 3). Tot de Franse inval in 1795 en de gebeurtenissen, die daarop volgden, was Lichtenvoorde een persoonlijk bezit der Oranjes. Tot de huidige dag voert H.M. de Koningin o.m. nog de titel "Vrouwe van Lichtenvoorde".

De heer van Lichtenvoorde gaf in 1616 voor het eerst een eigen ambtman en richter aan zijn nieuwe heerlijkheid, onafhankelijk van de drost te Borculo 4). Deze functionaris dient als het hoofd van het plaatselijk bestuur te worden beschouwd. Als zijn medebestuurders traden leden van de geërfdenuorganisaties op. Van buurtschappen Zieuwent, Livelde en Vragener (Vragender), werden afgevaardigden aangesteld door de richter-ambtsman, namens de heer, die de naam droeg van "Gildeman".

Het vlek Lichtenvoorde, de "stad", was in rotten verdeeld onder rotmeesters, die een ongeveer gelijke taak hadden als de gildemannen. De stad bezat een rentmeester, die blijkens de afhoring zijner rekeningen verantwoording schuldig was aan richter en keurnoten, dus aan het bestuur der heerlijkheid en verder aan rotmeesters en de burgerij. De stadsrentmeester werd door de heer aangesteld, zo blijkt uit een door de richter G.J. Schalen op 30 juni 1777 opgestelde memorie voor de raad der Nassause Domeinen. 5)

Stadsrechten heeft Lichtenvoorde niet bezeten, het was een nederzetting bij een kasteel, een open stadje, waarin echter één poort voorkwam, die herhaaldelijk in de bewaard gebleven rekeningen compareert. Overigens wordt ook vaak gesproken over het door de stad verpachte "poorthuis". Zelfstandigheid, zich uitende o.m. in het bezit van een stadszegel, heeft Lichtenvoorde ontbeerd; er heeft een soort stadsorganisatie bestaan in het beheer van inkomsten en uitgaven, doch dit is vermoedelijk alles geweest.

Men vindt hierachter enkele archivalia beschreven van de geërfdenorganisatie, de zgn. mark. Elke buurtschap vormde nl. een mark, werd althans zo genoemd. De oudere toestand wijst zodoende op het bestaan van tenminste drie marken op het grondgebied van de tegenwoordige gemeente, waarin de bewoners van stad en kring van Lichtenvoorde gerechtigd waren. Deze organisaties traden doorgaans vereend op en vormden op den duur de mark van Lichtenvoorde. De protocollen van de buurschappen zijn verloren gegaan, zodat de vroegere organisatie niet meer is na te gaan. Enige summiere aanwijzingen zijn echter te vinden in de hierboven vermelde memorie 6).

De geërfden stelden, als overal in Gelderland, een ontvanger der verponding aan, die rekenplichtig was aan de geërfden. Voorzitter van de vergadering der geërfden was na 1616 de richter, als vertegenwoordiger van de heer der heerlijkheid in zijn kwaliteit als grootste geërfde. Hij was tevens voorzitter van de gecombineerde marken in de 18e eeuw en later, als erfmarkerichter. Daardoor zijn zaken de eigenlijke mark betreffende, en die van de geërfdenvergadering in één protocol behandeld. Men zag geen onderscheid meer tussen beide organisaties. De gronden welke tot de mark behoorden, zijn omstreeks 1865 verdeeld. De taak der geërfden was in 1795 geëindigd met de invoering van de Frans-georiënteerde bestuursorganisatie..

Verder vindt men hierachter, als onderdeel der onder I beschreven stukken, verschillende stukken betrekking hebbende op kerkelijke zaken. Ook als "kerspel" is Lichtenvoorde niet oud. Het behoorde sedert de oudste tijden tot het kerspel Groenlo.

Wel was er een kapel in het kasteel Lichtenvoorde, terwijl een vermoedelijk oudere kapel zich bevond te Vragender. Ook de eigenaar van het huis Harrevelt had een kapel, doch de stichting van deze kapel valt na de tijd der Reformatie, toen de openbare godsdienstoefening voor Rooms-Katholieken onmogelijk werd. Overigens gebeurde dit in onze streken eerst na 1616, toen Lutherse en Rooms-Katholieke godsdienstoefeningen verboden werden. Geen dezer kapellen heeft het tot kerspelkerk gebracht, doch in 1616 werd een gereformeerd predikant ter plaatse benoemd, die in de kapel in het vlek gepredikt moet hebben. Men kan dus eerst sedert 1616 van een "kerspel" spreken. Pas in 1648 is men begonnen met de bouw van de huidige Hervormde kerk; de bouwrekening vindt men hierachter 7).

In de Graafschap Zutphen treden met ingang der revolutie van 1795 plaatselijke regenten op onder de naam van "municipaliteit",⁸⁾ doch de richter bleef zijn oude functie uitoefenen, ingevolge het Reglement van de organisatie van het platteland des quartiers van Zutphen, d.d. 15 oktober 1796 9).

De richter zal wel zijn opgetreden als secretaris van de municipaliteit, gelijk b.v. in het naburige Ruurlo het geval was. Van het archief der municipaliteit zijn slechts enkele stukken bewaard gebleven. De staatsregeling van 1798 deed deze plattelandsmunicipaliteiten verdwijnen, zodat tot het jaar 1811 de richter, evenals voorheen, het administratieve bestuur alléén heeft uitgeoefend.

De uit deze periode daterende stukken, die in de afdeling III van de inventaris zijn beschreven, zullen wel door de grote rol welke de richter in het leven der inwoners speelde, terecht zijn gekomen tussen zijn justitiële stukken. Ze zijn indertijd met de archieven van de in 1811 opgeheven rechtbanken in het kwartier van Zutphen, volgens besluit van de Gouverneur der provincie Gelderland van 13 april 1817 door de arrondissementsrechtbank van Zutphen in bewaring genomen. In het derde decennium van deze eeuw werden ze ingevolge Koninklijk Besluit van 28 augustus 1919, staatsblad no. 547, aan het Rijksarchief in Gelderland overgedragen. Bij de inventarisatie van de rechterlijke archieven van de vroegere heerlijkheid Lichtenvoorde zijn de stukken van administratieve aard daarvan afgescheiden en door het Rijk aan de gemeente Lichtenvoorde terug gegeven.

Tevens zijn beschreven de weinige stukken uit de tijd toen de gemeente in 1811 "mairie", in 1814 "gemeente" en 1817 "schout-ambt" werd genoemd. Ze zijn helaas allesbehalve volledig.

Z.

- 1) Jhr. mr. A.H. Martens van Sevenhoven: Lichtenvoorde (Bijdragen en mededelingen Gelre, deel XXXVII, 1934, bldz. 218-219). Van dit artikel is bij het samenstellen van de inleiding een ruim gebruik gemaakt.
- 2) H.L. Driessen: Bijdrage tot de geschiedenis van Lichtenvoorde (Bijdragen en mededelingen Gelre, deel LIII, 1953, bldz. 289. Ontleend aan het Gerichtssignaat van Lichtenvoorde 1774/78; inv. nr. 54, fol. 428).
3. Idem, doch ontleend aan het Register op de leenaktenboeken, Kwartier van Zutphen (uitgave Gelre, 1917) bldz. 444, 448.
- 4) Als sub 1, bldz. 218.
- 5) Als sub 2, bldz. 288, 293, doch ontleend aan inv.nr. 135 van het rechterlijk archief van Lichtenvoorde.
- 6) Als sub 2, bldz. 290 e.v.
- 7) Dud-archief der gemeente Lichtenvoorde, inv. nr. 12. Bijzonderheden het onderhoud der kerk betreffende, zijn vermeld door mr. H.J. Steenberghe in zijn artikel: "De Nederlands-Hervormde kerk te Lichtenvoorde" (Archief der oudheidkundige Vereniging "De Graafschap", 1957, bldz. 289 e.v.)
- 8) Jhr. A.H. Martens van Sevenhoven: Schets van de geschiedenis der burgerlijke gemeenten in Gelderland vóór de invoering der gemeentewet van 1851. (Bijdragen en mededelingen Gelre, deel XXIV, 1921, bldz. 21, e.v.)
- 9) Idem, bldz. 22.

Foto 1912 van de Dijkstraat en 't Hef, waar op de voorgrond de Munsterpoort heeft gestaan. Zie ook Aanvulling II hierover.

AANVULLING VAN DE HEER BUYNINK

- I) Sinds de stichting van het Slot te Lichtenvoorde in 1312, werd het stadje minstens driemaal uitgebreid en de poorten telkens verplaatst.
- II) Zie onze periodiek nr. 15 van februari 1984, bldz. 10.
- III) Koningin Beatrix, Vrouwe van ongeveer 20 plaatsen in Nederland, Frankrijk, België, Luxemburg en West-Duitsland. Dit is Hare Majesteit o.a. van Bredevoort en Lichtenvoorde. (wordt opgenomen in het boek over de historie van Bredevoort.) Zie Graafschapbode van 20 mei 1987.
- IV. Na het overlijden van Frederik Hendrik Stumph in 1746, maken 2 heren aanspraak op het Ambt van Richter van Lichtenvoorde, nl. Wilhelm Schomaker en Gerrit Lucas Schalen. Zij hebben niet op het Richtershuis gewoond.
Rond 1750 kwamen er al revolutionaire ideeën onder alle burgers. Men was tegen de dictatuur van de adel, kloosters en de Gereformeerden. Al het vastgoed, rechten en dienstbaarheden waren in hun macht. Deze oproerige stemming der burgers liep uiteindelijk, na 45 jaar, uit in de Bataafse en Franse Revolutie van 1795. (Zie o.a. "De historie van Zieuwent", bldz. 22)
- V. Vele van deze gegevens van de heer Z., zijn min of meer in onze periodieken "De Lichte voorde" besproken, maar zijn mede-dienstig voor de geschiedenis van Lichtenvoorde. De "Marie" in 1811, in 1814 "gemeente" en 1817 "Schoutambt" waren vooraanstaande patriotten.

Lichtenvoorde, december 1987.
J.F.W. Buynink.

EXCURSIE DOESBURG

Op zaterdag 26 september 1987 werd door de Oudheidkundige Vereniging van Lichtenvoorde een excursie naar Doesburg georganiseerd,

Als eerste stond een stadswandeling op het programma onder leiding van een gids van het VVV Doesburg. Vervolgens zou er koffie worden gedronken in de Commanderie en tot slot zou er een bezoek worden gebracht aan het museum De Roode Toren.

Voor de wandeling hadden we gelukkig goed weer, uitgezonderd een paar regendruppels.

Tegen twee uur verzamelden de deelnemers zich op de Markt. Toen iedereen aanwezig was begaf de groep zich naar de VVV, alwaar we een in middeleeuwse klededracht geklede gids meekregen.

We werden eerst naar een rustige straat gebracht (Kloosterstraat), waar de gids de heer Bulte, ons in vogelvlucht de geschiedenis van Doesburg vertelde. Doesburg is afgeleid van 't woord "Does", wat hoogte betekent temidden van een vochtig gebied. Het woord "brug" betekent zoveel als berg. Vroeger werd vaak als verklaring opgegeven, dat de Romeinse veldheer "Drusus" Doesburg heeft gesticht. Dit bleek een verzinsel te zijn.

In 1237 verkreeg Doesburg stadrechten en in 1447 sloot de stad zich aan bij de Duitse Hanze (dit is nog in de bouwstijl terug te vinden van enkele historische panden).

Na deze geschiedkundige vertelling te hebben aangehoord, liepen we via de Kosterstraat, waar we diverse gerestaureerde panden konden zien, naar de markt, alwaar we de oude gerestaureerde smitse konden aanschouwen. Op de markt staat eveneens de Grote of Martini-kerk. De Martini-kerk heeft een toren met een lengte van 95 meter. Deze toren werd kort voor de bevrijding in april 1945 door de bezetters opgeblazen, maar is gelukkig weer gerestaureerd.

We vervolgden onze wandeling via een steegje achter museum "de Rode Toren" naar het stadhuis. Het stadhuis bestaat uit het oorspronkelijke schepenhuis, waarschijnlijk afkomstig uit de 15e eeuw en het in het midden van de 17e eeuw aangebouwde stadswijnhuis. Aangezien onze gids in het bezit was van een sleutel van het stadhuis, konden we het stadhuis ook van binnen zien, met name de raadszaal en burgerzaal. Vervolgens wandelden we via de Veerpoortstraat, waar een hofje staat, wat oorspronkelijk geen hofje was, te zien is. In het verleden was dit een druk bebouwde plek waar een aantal kleine woningen en een school stonden. De school werd gesloopt maar het hek van het schoolplein bleef staan. Vervolgens werden er nog een aantal woningen in dezelfde stijl als de al bestaande woningen erbij gebouwd en zo ontstond een hofje.

We vervolgden onze tocht naar de Waterstraat, de straat van de kleine lieden. De arbeidershuisjes die hier stonden waren aan het eind van de 19e eeuw behoorlijk

"verkrot" en moesten gesloopt worden. In plaats van grote huizen te bouwen, bouwde men hier wederom kleine huisjes, maar met de bijzonderheid, dat geen enkel huisje er hetzelfde uitzag, de één iets groter, de ander iets kleiner, verschillende indelingen enz. Deze laatste verbouwing is van recente tijd.

Vervolgens liepen we via de Koetsveldstraat naar de Heilige Geeststraat, waar een aantal stadsboerderijen te zien waren. In de Koepoortstraat konden we de Baerkenhuizen zien, waar ooit de familie Baerken in woonde. In Doesburg wordt dit huis het paard en het veulen genoemd; dit vanwege het feit, dat de twee huizen hetzelfde uiterlijk hebben, maar een verschillende hoogte. Ooit is dit huis gebruikt als schuilkerk voor de Katholieke bevolking. Via de Hogestraat kwamen we bij de Remonstrantse kerk terecht, het oude Fratershuis, waar nog een fresco te zien is. Tot slot gingen we naar het Gasthuishof met de gasthuiskerk en de kleine Provenierswoningen. Het hospitaal annex gasthuis werd gesticht rond 1337 en diende zowel als herberg voor arme reizigers als voor een verblijfplaats voor oude lieden.

Ondertussen liep het tegen half vier en werd het tijd voor een kop koffie bij de Commanderijs. Aan de gids werd ook een kop koffie aangeboden en hij vertelde wat we allemaal nog niet gezien hadden. (Misschien kunnen we bij voldoende deelnemers deze excursie nog eens herhalen.)

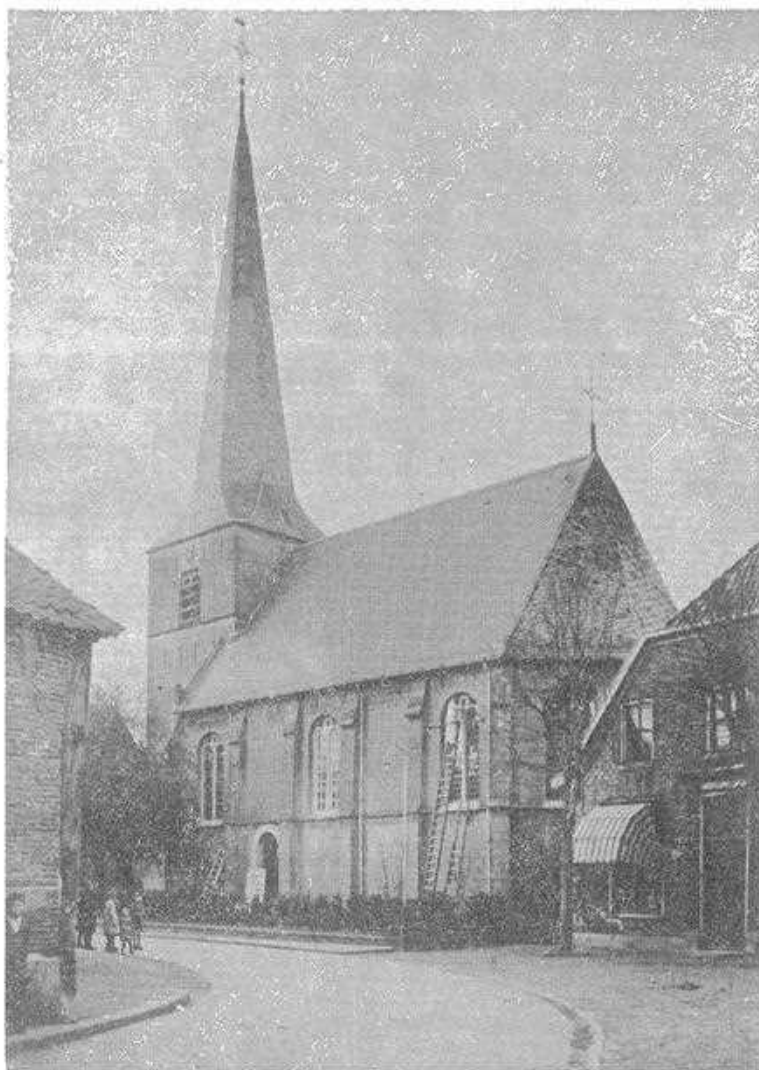
Om vier uur stapten we op om naar museum "De Roode Toren" te gaan. De heer Bulte bood ons aan om ook daar onze gids te zijn. Het museum is gevestigd in het oude politiebureau. Waar de cellen ooit waren, zijn de tralies nog steeds te zien. In dit museum was onder andere het volgende te zien: een tabakskerverij, brandweermateriaal, een winkeltje, drogisterij-artikelen, archeologische en geologische vondsten, een kermisviering en Doesburg in oude ansichten. Tot slot was er nog een diaserie over Doesburg.

Om 5 uur kon de excursie als beëindigd worden beschouwd.

Annette Kuiper.

INVENTARIS
VAN DE ARCHIEVEN VAN DE HERVORMDE GEMEENTE
LICHTENVOORDE
1625 - 1983

(VERVOLG PERIODIEK NO. 17)

J. J. SEEKLES
LICHTENVOORDE, 1984

HET KERKGEBOUW

De in 1496 voor de katholieke in- en omwonenden van Lichtenvoorde gestichte miskapel gaat in 1616 over naar de Gereformeerde religie. Het gebouwtje verkeert ten tijde van de komst van Ds. Th. Cuyminck in een slechte staat. Ondanks diverse uitgevoerde herstelwerkzaamheden (1600, 1627, 1645) was de miskapel zeer vervallen. Vanaf 1645 worden dan ook pogingen gedaan om - met gebruikmaking van de muren van het oude gotische koor - een nieuwe en grotere kerk te bouwen. De kerkmeesters worden in hun verlangen gesteund door de Classis Zutphen die in 1648 een subsidie beschikbaar stelt.

In 1651 constateren de kerkmeesters een geringe voortgang in de bouw van de kerk, alsmede dat de schuld vanwege nalatige betaling van aangekochte materialen en arbeidsloon is opgelopen tot 6000 gulden.

In een aan graaf George Ernst van Limburg-Bronkhorst gerichte bede, verzoeken de kerkmeesters om financiële ondersteuning, waarbij zij voorstellen om tot openbare verkoop van enige percelen veldgrond over te gaan. George Ernst van Limburg-Bronkhorst stemt hiermee in op 18 april 1651, terwijl de Goedheren en Gerfdens op 20 juni 1653 hun goedkeuring hechten aan de openbare verkoop en afgraving van enige percelen veldgrond in de buurtschappen Lievalde, Zieuwent en Vragender.⁹⁾

Naast de donaties van de Classis te Zutphen en van de Heer Goedheren en Gerfdens van de Heerlijkheid Lichtenvoorde, hebben de vele collectes onder de bevolking, alsmede de legaten van de diverse families een bijdrage geleverd aan de bouw van de huidige Hervormde kerk. In dit verband mogen worden genoemd de familie Roeckes (1648), Avinck (1657), Sels (1677), ten Cate (1681), Grunewalt (1683) en Wolters (1686).¹⁰⁾

Het interieur en het exterieur van het kerkgebouw hebben de in de loop der eeuwen diverse veranderingen/wijzigingen ondergaan.

Door de geregelde inwerking van klimatologische verschijnselen zoals stormen, slagregens, onweders en hagelbuien, en de voortschrijdende technologische ontwikkelingen was men meer dan eens genoodzaakt diverse herstellingen of restauraties uit te voeren.

Deze werkzaamheden worden veelal bekostigd uit de opbrengst van collectes, verhuur van graven en zitplaatsen en kerkelijke heffingen of gesubsidieerd door wereldlijke en kerkelijke bestuursinstellingen, aangezien de eigen financiële middelen veelal ontoereikend blijken te zijn.

Onderstaand overzicht toont welke werkzaamheden ter verfraaiing of verbetering van het kerkgebouw zijn uitgevoerd:

1. De bouw van een preekstoel (1682).
2. De vervaardiging van kerkeraadskasten en -banken (1689).
3. Het plaatsen van klokken (1694, 1947), een uurwerk (1708) - 1896), een duiventil (1817)

⁹⁾ Archief NHG inv.nr. 440
¹⁰⁾ ibidem in.v.nr. 1

en een bliksemafleider (1891) in, aan en op de toren.

4. Het plaatsen en repareren/restaureren van het kerkorgel (1723, 1842, 1941, 1980).
5. Het vernieuwen en restaureren van de toren, torendak en torenspits (1762-1764, 1873, 1940).
6. Het aanbrengen van een kachel (1888), later een warmeluchtinstallatie (1927) en elektrisch licht (1929) in de kerk.
7. Het uitvoeren van herstel- en restuaratiewerkzaamheden aan het dak, de ramen en de muren van het kerkgebouw (1678-1680, 1762-1764, 1860-1862, 1933-1936).

Door de kerkeraad en kerkvoogdij wordt in september 1933 een verzoekschrift gericht aan de Algemene Synodale Commissie ter verkrijging van een toelage van 4.990 gulden uit het fonds voor Noodlijdende Kerken en Personen voor de restauratie van het kerkgebouw.

In een schrijven van 21 september 1933 aan het Provinciaal College van Toezicht wordt de noodzaak van deze restauratie toegelicht:

1. Het interieur is niet in overeenstemming met de waardigheid van de eredienst. Het meubilair maakt een slordige indruk.
2. Het onverzorgde aanzien van het interieur doet afbreuk aan de waardigheid van de kerk in deze overwegend katholieke gemeente.
3. De indeling van de zitplaatsen is onpraktisch en het plaatsgebrek wordt door toenemend kerkbezoek steeds nijpender.
4. De ruimte voor de viering van het H.Avonddmaal onder de preekstoel is absoluut onvoldoende.
5. De vloer in de gangpaden en de gaanderij naar het orgel behoeven dringend vernieuwing.

Het restauratieplan is ontworpen door de bekende kerkarchitect F.B. Jantzen uit Amsterdam. De kosten van de hieraan verbonden werkzaamheden worden door de architect geraamd op 9.990 gulden. Dit gaat de financiële draagkracht van de gemeente ver te boven.

Toch heeft men goede hoop door een maandelijkse kerkcollecte, een te houden bazaar en acties van jeugdverenigingen, een gift van de diaconie en door een af te sluiten lening een totaal bedrag van 5000 gulden in te verzamelen, waardoor nog in een bedrag van 4.990 gulden voorzien dient te worden.

Als reactie op dit verzoek bericht het Classicaal bestuur van Zutphen, dat de predikanten D.C. Goedhart en H. Visser op 27 november een bezoek aan de kerk zullen brengen om zich van de noodzakelijkheid van deze steunaanvraag te overtuigen.

Beide predikanten concludeerden dat financiële steun uit synodale fondsen dringend gewenst is, doch dat een aantal werkzaamheden uit bezuinigingsoverwegingen achterwege dienen te blijven.

Ook de heer E.F.J. van Bruggen, kerkelijk bouwkundig raadsman, is van mening,

dat de restauratiekosten tot 8500 gulden dienen te worden teruggebracht. Tijdens een tweetal in oktober 1935 gehouden gecombineerde vergaderingen van de kerkeraad met de kerkvoogdij blijkt, dat men onder geen beding meer dan 8500 gulden wil besteden, daar dit in deze gemeente "van kleine luijden" niet verantwoord zou zijn. In dit bedrag moest alles zijn inbegrepen.

Het restauratieplan wordt nu als volgt gefinancierd:

1. De Algemene Synodale Commissie kent een subsidie van 1500 gulden toe. (april 1935)
2. Het Provinciaal college van Toezicht stelt een bedrag van 400 gulden beschikbaar (december '35)
3. De diaconie is bereid 1000 gulden bij te dragen.
4. De gemeenteleden hebben door grote offervaardigheid in ruim twee jaar tijd 2000 gulden ingezameld.
5. Giften en toezeggingen van particuliere personen en instanties leveren ongeveer 200 gulden op.

Hierdoor beschikt men eind december 1935 over een totaal bedrag van 5100 gld., zodat nog 3400 gulden ongedekt is. Ter verkrijging van dit resterende bedrag besluit het college van kerkvoogden en notabelen tot het aangaan van een geldlening ten bedrage van 3500 gulden met de heer D.J. Bloemers. Dit besluit wordt door het Provinciaal College van Toezicht goedgekeurd, zodat het financieringsplan rond is en de kerkrestauratie kan beginnen.

De restauratiewerkzaamheden worden onderhands aanbesteed. Deze aanbesteding vindt plaats in de consistorie op 15 januari 1936. Nog diezelfde dag stuurt Ds. E. Jansen Schoonhoven de uitslag van deze aanbesteding aan E.F.J. van Bruggen:

1. De verbouwing en overige restauratiewerkzaamheden worden voor 3049 gulden gegund aan aannemer D.W. te Mebel. De opdracht wordt hem op 20 januari verstrekt.
2. De glas- en verfwerkzaamheden worden voor 850 gulden gegund aan de firma Huinink en Heuzinkveld. De opdracht wordt hen op 17 januari bekendgemaakt.
3. De vervaardiging van het kerkmeubilair met bijbehorende betimmering wordt voor 2.692 gulden gegund aan H. van Lochem. Ook aan hem wordt op 17 januari de opdracht verleend.
4. Herstel- en verplaatsingswerkzaamheden aan het orgel worden voor 850 gulden gegund aan de firma J. Reil uit Rotterdam. Deze opdracht wordt verstrekt op 7 februari.

Gedurende de daaropvolgende maanden wordt er door de diverse aannemers en hun arbeiders vol ijver en enthousiasme aan de restauratie van het kerkgebouw gewerkt.

Op vrijdag 3 april 1936 wordt het gerestaureerde kerkgebouw tijdens een volle eredienst plechtig ingewijd en wederom in gebruik genomen. (11)

(11) Archief NHG inv.nr. 352

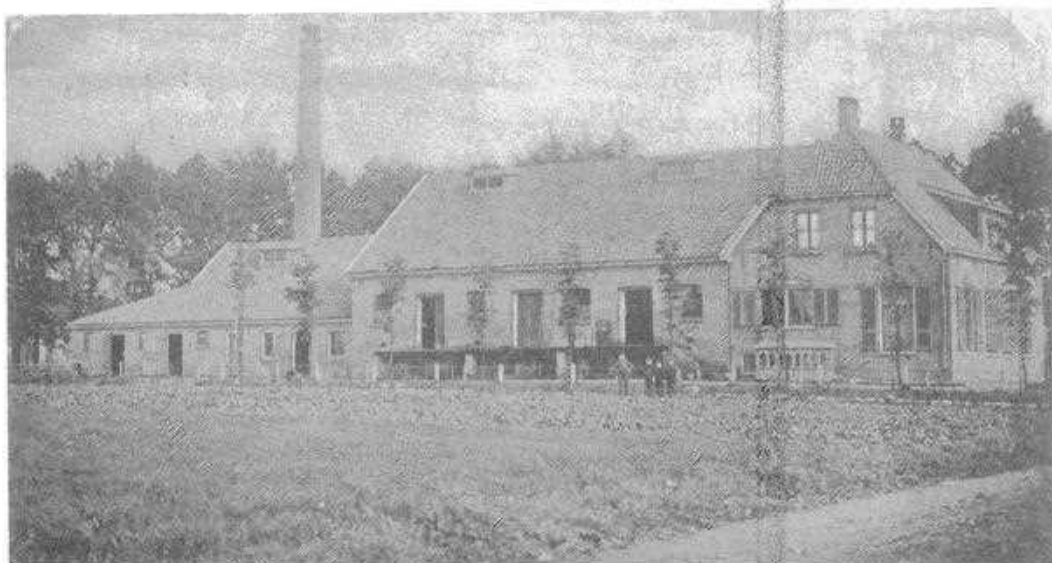
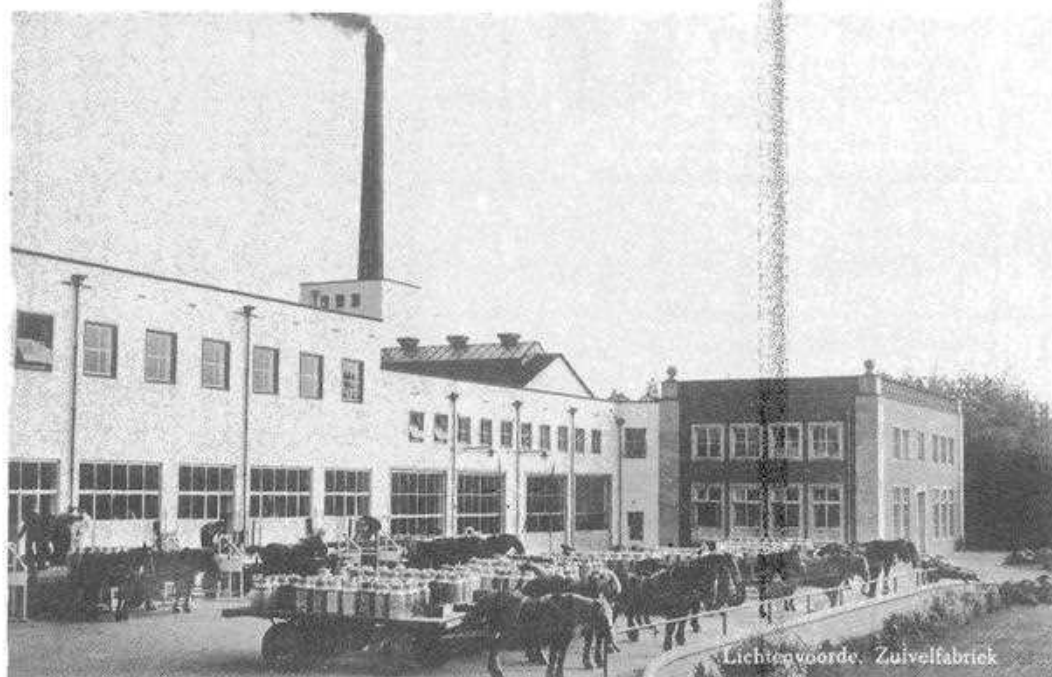

Foto 1905 van de Zuivelfabriek te Lichtenvoorde.

Bij de wederopbouw in de jaren '50 na de Tweede Wereldoorlog werd de Zuivelfabriek uitgebreid met een nieuw gedeelte voor o.a. de melkontvangst.

COÖP ZUIVELFABRIEK LICHTENVOORDE

Wie 25 jaar geleden beweerd zou hebben, dat de melkbussen, waarin de melk dagelijks van de veehouder naar de Zuivelfabriek vervoerd werd, nogeens als parapluiebak of als vaas voor een droogbouquet zou dienen, zou nauwelijks serieus genomen zijn.

Nu we ze aantreffen in beschilderde of verkoperde uitvoering, is zulks een herinnering aan vervlogen tijden.

Voor dat de rijdende melkontvangst in de zilvergrijze tankwagens van start ging, werd de melk dagelijks door de "melkrijders" vervoerd van de boerderij naar de zuivelfabriek (Coöp. Stoomzuivelfabriek Lichtenvoorde).

Jaarlijks werden de zgn. "melkritten" aanbesteed. Bij de voorwaarden voor het melkvervoer ten behoeve van de Coöp. Zuivelfabriek "Gemeente Lichtenvoorde" te Lichtenvoorde (1961) werd het hieronder afgedrukt "REGLEMENT" en "VERZOEK" bijgevoegd, hetgeen nogal gedetailleerd werd weergegeven wat er zoal bijkwam om te komen tot een kwaliteits-produkt zoals we dat nu kennen.

REGLEMENT BETREFFENDE WERKZAAMHEDEN AAN DE FABRIEK enz.

De melkrijders dienen de volgende punten in acht te nemen:

1. Regelmatig en op dezelfde tijd rijden.
2. Vooral niet te vroeg komen.
3. De wagen steeds op dezelfde - daarvoor bestemde plaats te zetten, en wel zuiver recht in de afgebakende ruimte, zodat het achterwaarts rijden voor U en voor de andere melkrijders gemakkelijker wordt. Voldoende tussenruimte voorkomt tevens het bekneld raken tussen de wagens.
4. Desgewenst de bussen met melk, bestemd voor speciale doeleinden van een bonnetje als kenteken, te voorzien.
5. Wanneer daarvoor de tijd is ook de wagens van de andere melkrijders tussen de rolbanen te plaatsen.
6. De van de leden komende monsterkistjes op de daarvoor bestemde wagentjes te zetten en de retourkistjes direct mede te nemen.
7. Met 2 man bij de bascule het werk te doen, waarbij één persoon uitgiet en de andere de volgende bus aanbrengt en de deksel op de transporteur legt. De lege bussen niet op de rollen van de transporteur te zetten doch op de schuinstaande plaat.
8. Desgewenst de warme melk, of speciaal gesorteerde melk in het daarvoor bestemde deel, der bascule te storten.

9. Er acht op te geven dat ieder lid de hem toekomende retourprodukten ontvangt.
10. De melkbonnen, circulaires, brieven etc. steeds achter de ring te bevestigen en dit bij voorkeur aan de fabriek reeds te doen, tijdens het opladen van de bussen.
11. Op zaterdagavonden de deksels op de lege bussen te doen van een voorgaande rit, zodat een volgend rit tijdig tussen de rollen komt.
12. Boodschappen voor het kantoor bij voorkeur direct na aankomst door te geven, mits daarvoor de tijd is.
13. Boter, kaas enz. indien gewenst, elke dag en het melkgeld per 4 weken aan de leden te bezorgen. Een en ander volgens door de directeur te bepalen regeling.
14. De zakjes met melkgeld zorgvuldig te bewaren (bij voorkeur in de binnenzak van de jas). Voor het melkgeld alsmede voor de boter, kaas, enz. zijn de melkrijders verantwoordelijk zodra deze aan hun is afgegeven.
15. Bestellingen van leveranciers voor boter, kaas, melkprodukten enz. op het kantoor en bestellingen op melkpoeder, bussen enz. in de fabriek op te geven. De door de leden gewenste hoeveelheden ondermelk, wei, karnemelk, in het daarvoor bestemde boek te noteren en van Uw handtekening te voorzien. Let erop het juiste nummer in te vullen van de bus.
16. Ervoor te zorgen, dat alle leenbussen uiterlijk maandags weer aan de fabriek achterblijven. Voor zoekgeraakte leenbussen is de melkrijder aansprakelijk
17. Het melkgeld steeds bij de leden aan huis af te geven, en wel aan het lid zelf, of met toestemming van het lid, aan een door het lid aangewezen, verantwoordelijk persoon.
18. Boter, kaas, etc. aan huis te bezorgen indien de leverancier niet meer dan 30 meter van de rijweg woont. Woont de leverancier meer dan 30 meter van de weg, dan de boter etc. op te bergen in een, daarvoor door de leverancier geplaatst kastje, of in overleg met de betrokkene, bij zijn buurman afgeven. De kistjes voor het vervoer van boter en kaas zijn eigendom van de fabriek en moeten bij het beëindigen van de melkrit worden ingeleverd. Men houde deze kastjes behoorlijk schoon.
19. Men rookt niet in de fabriek en gebruikt de toiletten op passende wijze.
20. Weest de leveranciers met alles zoveel mogelijk terwille opdat prettige verhoudingen ontstaan en behouden blijven, ten voordele van U, Uw leveranciers en de fabriek.

ENKELE VERZOEKEN AAN ONZE LEDEN

1. Plaats de melk op tijd aan de weg en wel aan de rechterzijde van de rijrichting die Uw melrijder heeft te volgen. Komt Uw melkrijder herhaaldelijk te vroeg of blijft hij te lang weg, bericht het ons dan.
2. Voorziet de bussen steeds van het bijbehorende gelijkgenummerde deksel.

Schuurt de bussen niet met zand of andere scherpe middelen waardoor bij vertinde bussen het tin verdwijnt en bij aluminium bussen het speciaal verharde oppervlak wordt beschadigd.

3. Heeft U klachten, bericht het ons dan direct, omdat we spoedigst maatregelen kunnen nemen, tegen herhaling van fouten.
4. Geeft bestellingen op nieuwe bussen etc. bij voorkeur vrijdags mee.
5. Wijzigingen in de terug te ontvangen hoeveelheden ondermelk en wei dienen uiterlijk zaterdagmorgens binnen te zijn. We kunnen er dan voor zorgen dat U, ingaande maandag de gevraagde hoeveelheid ondermelk en wei ontvangt.
6. Vergeet nooit de bus met rubberring mee te geven.
7. Geeft bestellingen en boodschappen zoveel mogelijk per melkrijder aan ons door, bij telefonische doorgave is Uw melkrijder niet op de hoogte van Uw wensen, hetgeen vooral bij bestellingen bezwaren kan hebben.
8. Bewaart de gebruikte melkbonnen, telt aan het einde van de periode de totaal geleverde hoeveelheid melk op, vergelijk deze met de melkrekening.
9. Gebruik daarna de oude melkbonnen voor de bestellingen op boter en kaas, etc. doch gebruik deze bonnen bij voorkeur ook voor het bestellen van karnemelk.
10. Om lang te wachten aan het kantoor van de t.b.c. administratie te voorkomen, hale men t.b.c. bewijzen bij voorkeur op vrijdag of zaterdag.
11. Bewaart de melkrekeningen (vooral de eindafrekening) en verdere papieren van de fabriek afkomstig, in een speciaal daarvoor bestemde map of doos; het kan voor U zoeken en onaangenaamheden voorkomen.

HET VOORMALIGE KLOOSTER "SCHAER" ONDER BREDEVOORT (Gem. Aalten.)

Het hieronder volgende is een passage uit het boek: "Achter Rijn en IJssel", geschreven door de hr. J.G. Vos te Doetinchem, en uitgegeven bij de Uitgeverij "Holland" te Amsterdam.

Pag. 72 e.v.

Nu nog iets over het verdwenen klooster "Schaer" bij Bredevoort. Het moet ongeveer in 1430 geweest zijn, dat in de streek tussen Corle, Bredevoort en Vragender vreemde gebeurtenissen plaatsvonden. Wat er eigenlijk aan de hand is geweest, vermeldt noch de historie, noch de legende. Een heel vage overlevering zegt, dat er "hemelsche tekenen" waren en dat deze aanduidden, dat op die plaats een klooster gebouwd moest worden.

Derk van Lintelo, de bezitter van een complex grond, werd bereid gevonden het terrein af te staan en zo verrees in dit wilde land het klooster "Domus B. Mariae in Nazareth", behorende tot het kapittel van Windesheim. De plek waar het klooster gestaan heeft, is thans met zekerheid aan te wijzen, daar resten van het puin nog aan de oppervalkte komen. Dit is op zichzelf al een groot voordeel, want de oude geschriften geven enkel als plaatsaanduiding: "twee uren van Grolle en twee uren van Anholt, bij een vaart, die in de IJssel eindigt".

Veel is er niet te zien op de plek. Hier en daar in het weiland liggen stukken steen, waarvan kleur en vorm verraden, dat ze een hoge ouderdom bezitten. Op enkele plaatsen is de grond hard en roodachtig gekleurd, hetgeen het vermoeden wettigt, dat hier grote steenmassa's in de grond zitten. Op deze historische plek staat thans de kapitale boerderij van de landbouwer Maas, en in deze boerderij vindt men nog gewelfde kelders die, naar men aanneemt, eenmaal tot het klooster hebben behoord. Ook in de bloemenhof voor het huis zitten onder de grond nog kelders verborgen. Derk van Lintelo, die ongetrouwd was, gaf de grond voor het klooster onder voorwaarde dat hij zelf in het klooster mocht wonen, en dertig jaar lang bracht hij door temidden van de monniken. Lang zijn de Windesheimer-monniken niet in deze streken gebleven, want al vrij spoedig kwam het klooster onder invloed van het grotere klooster Bethlehem te Doetinchem te staan. Toch was het op zichzelf een vrij groot klooster, waartoe ook een kerk, een watermolen en een steengroeve behoorden. In 1522 bracht de prior Johan van Naaldwijk nog verschillende verbeteringen aan, o.a. een zeer mooie refter (eetzaal) met glazen vensters. De laatste prior was waarschijnlijk Marcellus Lentius, die in de herfst van 1597 plotseling vluchten moest. Uit de richting Grolle naderde nl. het leger van Prins Maurits die van plan was Bredevoort aan de Spanjaarden te ontfutselen.

Maurits zelf trok naar Aalten, maar de Graaf van Solms, de overste van Duyvenvoorde met hun regimenten, alsmede de Schotten, trokken naar Miste en Corle om aldaar een legerplaats te betrekken. De bewoners van het klooster, dit vernemende, vonden het toen veiliger de benen te nemen en reeds enkele dagen later werd het gebouw door de rondtrekkende soldaten vernield. Volgens Snelting stonden in het jaar 1639 nog de muren van de kloosterkerk overeind, maar de tijd, bijgestaan door mensenhanden, sloopte ook deze laatste overblijfsels. Dit is alles wat de historie heeft geboekstaafd omtrent dit klooster. Bij graafwerk in 1906 werden nog een schedel en een kruisbeeld gevonden.

DE KERKPATRONEN VAN LICHTENVOORDE

Het eerste kerkgebouw in de gemeente Lichtenvoorde was de kapel te Vragender. Een oorkonde van 1444 tussen Otto van Bronkhorst, heer van Borculo en Wessel van den Cruce, als pastoor van Groenlo, stelt de geregelde dienst vast.

Pas in 1496 werd door Frederik van Bronkhorst te Lichtenvoorde, bij zijn kasteel maar buiten de gracht, een kapel opgericht. De Hervormde kerk, die na 1648 voltooid werd, staat op dezelfde plaats, vermoedelijk zelfs op de fundamenten van de afgebroken kapel.

Deze kapel was toegewijd aan St. Anthonius Abt, de kluizenaar, die gewoonlijk met een varken wordt afgebeeld. Men noemde hem daarom ook wel Swieneteunus. Overal genoot hij een bijzondere verering als boerenheilige en ook als Patroon tegen besmettelijke ziekten, die in de late middeleeuwen telkens hele landstreken teisterden. In 1369 werd aan hem de kerk van Ammeloe-Vreden gewijd, die ook voor de bevolking van onze streek eeuwenlang als genade-oord gold.

Tien jaar later krijgt het naburige Rekken een Anthoniuskapel. Hij was eveneens kerkpatroon van Vorden. Voor de grote verering getuigen nog de schenkingen, die aan deze heilige werden gedaan. Volgens een opgave van 1626 lag er toen in het gebied Lichtenvoorde ergens een Anthoniuskamp. Op de St. Anthoniuskamp onder Vorden is de kerk van Kranenburg opgericht. De schenking te Zelhem heette Anthoniushof. Ondanks deze verering is deze Heilige als Kerkpatroon te Lichtenvoorde toch vervangen door de St. Jan de Doper. Zoiets kwam in de middeleeuwen herhaaldelijk voor. Wichmond bijvoorbeeld was aanvankelijk toegewijd aan St. Salvator of Christus als Verlosser. Later is de H. Ludger daar Kerkpatroon. In Varsseveld volgde op St. Pancrattius de H. Odulf en tenslotte St. Laurentius.

In 1614 vierde men te Lichtenvoorde de kerkwijding op zondag na het feest van St. Jan de Doper. Het Geboortefeest van deze Heilige valt op 24 juni. Een tweede feest namelijk de Onthoofding volgde op 29 augustus. De viering van de kerkwijding was blijkbaar na dit tweede feest ofwel na 29 augustus. Immers de Kermis, die met de Kerkwijding gehouden werd, begon vroeger op de eerste zondag van september. Meestal is dat tevens de eerste zondag na 29 augustus. Onze kermis, die verschoven is, zou daarom nog herinneren aan de tweede Kerkpatroon van Lichtenvoorde.

Bij de verovering van Lichtenvoorde door de Staatse troepen in 1616 ging de kapel hier evenals te Vragender over aan de Hervormden. Tot 1627 konden de katholieken nog in Groenlo hun godsdienstplichten vervullen. Na 1627 werd in het geheim kerk gehouden in sommige huizen, zoals in het nu verdwenen Bieteman en op het Hulshof in Zieuwent. Verder bestond er gelegenheid in Zwiilbroek vanaf 1651 alsook in de Kruiskapelle.

Bernard van Galen richt in 1672 de parochie Lichtenvoorde op. De katholieken

gebruiken dan tot 1674 de hun toegewezen kerk der Hervormden. Daarna is er weer geheime dienst in de huizen van particulieren of op de Katershorst. Pastoor Silvolt houdt omstreeks 1681 godsdienst in zijn ouderlijk huis aan de Rentenierstraat naast de Hervormde kerk. Rutger te Welscher, die van 1732 tot 1761 hier pastoor was, krijgt verlof een "Strooyenkerck" te bouwen. Zijn opvolger Nico Bruggink (1761 tot 1805) deed dienst in het "Kerckhuys" met hare kamers en hancksolder". Dit gebouw werd in 1819 vervangen door de vorige St.Bonifatiuskerk met 700 zitplaatsen voor 130 parochianen. In 1912 moest deze kerk plaats maken voor de tegenwoordige St.Bonifatius.

Dat het Patroonschap van St.Jan de Doper na 1616 ophield, kan verklaard worden uit de kerkeloze tijd, die volgde. Maar nergens vindt men vermeld, wanneer St.Bonifatius als derde patroon van Lichtenvoorde is gekozen. Mogelijk heeft pastoor Te Welscher zijn "Strooyenkerck", aan St.Bonifatius toegewijd. In zijn tijd bloeide de verering van de Nederlandse Heiligen. Lichtenvoorde hoorde tot het bisdom Münster, maar als Apostel van Duitsland was St.Bonifatius ook voor Munster een aanbevelenswaardige keuze.

Op het hoogaltaar van de oude St.Bonifatiuskerk stonden de beelden van St.Franciscus en St.Jan de Doper. Zou St.Jan die ereplaats zijn gegeven, omdat men nog wist, dat hij een patroon van Lichtenvoorde was geweest?

M. Reinder ofm z.g.
Vorden.

Verharding Zieuwentseweg Anno 1920.

Over deze verharding hebben wij bij het afsluiten van dit nummer nog geen gegevens uit het Gemeente-archief kunnen diepen. Wanneer dit lukt, zullen wij U hierover in een volgende periodiek berichten.

De Redactie.

Een daad van piëteit.

Johanna, Magdalena, Catharina, Judith van Dorth tot Holhuysen (of Holthuizen) een adellijke dame, die op haar havezathe „Harreveld” (toen ook „Herreveld” geschreven) een half uur westwaarts van Lichtenvoorde in den Gelderschen Achterhoek gelegen, woonde, is op 24 November 1799 des voormiddags tusschen 10 en 11 uur, na door een speciaal voor het Drostschap Bredevoort, waartoe Lichtenvoorde behoorde, mede onder invloed van den door den Franschman Girod opgerichten krijgsraad daartoe veroordeeld te zijn, te Winterswijk geëxecuteerd. (Ontleend aan een artikel van wijlen Professor Dr. G. C. van Walsem). Dit geschiedde om haar geuite sympathieën voor Oranje.

Volgens traditie zou zij in de Kerk te Lichtenvoorde begraven liggen. Kerkelijke gegevens daaromtrent zijn verloren geraakt.

Eenige jaren geleden bij de aanleg van de centrale verwarming in die Kerk heeft men op de plaats waar de Freule begraven zou liggen, een skelet gevonden. In afwijking met de ligging van andere lijken, lag dit met het hoofd naar het Oosten en de voeten naar het Westen gekeerd. De kist was totaal vermolmd, de kleederen waren alle aan vodden, slechts enkele reepjes van zoomen waren nog aanwezig, maar zéér vergaan. Een paar schoenen werden aangetroffen in den vorm van de tegenwoordige sandalen. Ten naaste bij gaaf was een tamelijk groote doek met een dubbelen knoop om den schedel gebonden), welke dus duidelijk de kenteekenen droeg, dat hij als blinddoek gebruikt was geweest. Deze doek was geheel verkleurd, had een rose-achtig gele kleur. Bij deskundig onderzoek is later gebleken, dat de doek van zijde was van een keper weefsel.

Deze gegevens heb ik eerst later door ernstige navraag gekregen, want helaas zijn des-

tijds deze resten, daar niet tijdig deskundigen aanwezig waren, uit onwetendheid in een kuil bij andere resten geworpen. Alleen de doek was buiten het graf weggeworpen.

De blinddoek is ten slotte in mijn handen gekomen en die stond ik in bruikleen af aan de Oudheidkamer te Aalten.

En zoo had ik niet gedacht ooit weer de gelegenheid te krijgen in het belang der historie de resten nog eens nauwkeurig te onderzoeken. Totdat ik ongezocht die kans gekregen heb, doordat op dit oogenblik de Herv. Kerk te Lichtenvoorde gerestaureerd wordt en daarvoor de vloer moest opgebroken worden.

Op mijn verzoek zijn de resten weer opgegraven en vonden wij onmiddellijk onder andere schedels de doorboorde schedel van de Freule, zooals een van de aanwezige werklieden, die bij de oorspronkelijke opgraving geweest was, bovendien nog kon getuigen.

Ook konden wij bij nauwkeurig zoeken anderhalve sandaal terugvinden.

De directie van het Rijksmuseum wil mij helpen hieruit het schoentype vast te stellen.

De wijze van doorboring van de schedel, waarover ik deskundigen raadpleegde, o.a. de Inspecteur van Politie, de heer Lebbink te Doetinchem, wijst er op, dat de Freule een schot in het achterhoofd gekregen heeft. De historie leert: dat de Freule niet direct dood was en zich nog opgericht heeft.

Waarschijnlijk heeft zij zich steunend op de handen met het gelaat naar de grond half opgericht en heeft zij op die wijze het genadeschot ontvangen.

Van de schedel heb ik foto's laten maken en maten genomen.

Opmerkelijk was nog, terwijl andere schedels volkomen gaaf waren, bij deze het neusbeen en de bovenkaak niet meer terug te vinden waren.

Bijzetting van de resten in de kerk te Lichtenvoorde.

Van links naar rechts: Ds. E. Jansen Schoonhoven, pred. van Lichtenvoorde; A. Kammeyer, bouwkundig opzichter; Ds. J. G. Knottnerus; A. J. van de Laar, burgem. van Lichtenvoorde.

Ik meen, dat zoo te moeten verklaren, dat door de aan de voorzijde uitslaande kogel niet alleen een vrij groot gat in het voorhoofdsbeen geslagen is, maar ook neusbeen en bovenkaak zoodanig uit het verband gerukt zijn, dat zij bij het later wegwerpen van de schedel losgeraakt en daardoor ook weggeraakt zijn.

Uit onderstaand protocol blijkt voldoende wat er nu verder gebeurd is. Alléén zij nog yermeld, dat we een klein kistje hebben laten maken en daarin de resten geborgen hebben. De schedel heb ik nu naar het Oosten geplaatst. Ook van deze handeling is een foto gemaakt. Alle andere resten waren zorgvuldig bijeen verzameld, te voren op dezelfde plek begraven. Het spreekt vanzelf, dat ik

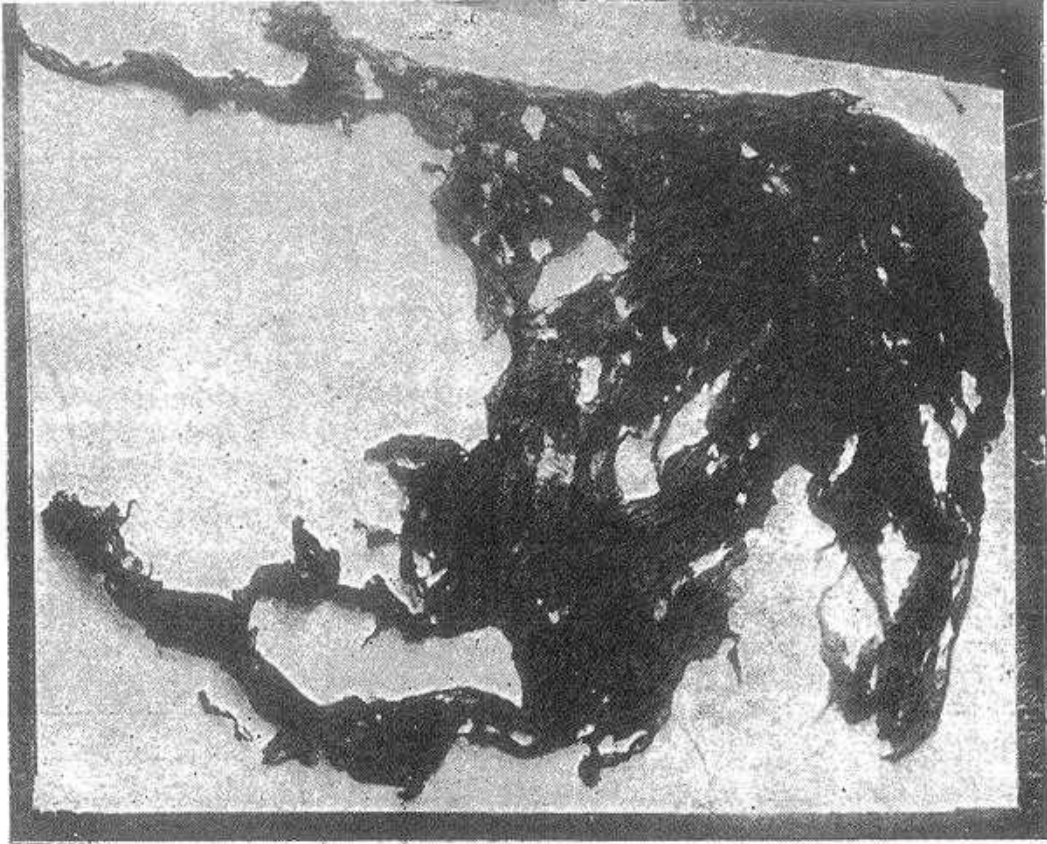
zeer dankbaar ben jegens al die autoriteiten hieronder officieel genoemd, die mij allen op de meest welwillende wijze geholpen hebben bij mijn poging om althans deze gegevens nog voor de historie vast te leggen.

Protocol

betreffende de heropgraving van de resten van Johanna, Magdalena, Catharina, Judith van Dorth tot Holhuysen (of Holthuisen) bij gelegenheid van de restauratie van de Hervormde Kerk te Lichtenvoorde.

Ondergeteekende Jan George Knottnerus, Hervormd Predikant te Varsseveld, heeft, nu de Hervormde Kerk te Lichtenvoorde gerestaureerd wordt, deze gelegenheid aangegrepen den bouwkundig opzichter, den heer

De restanten van de blinddoek, die Freule van Dort voor haar gezicht gebonden had, toen ze te Winterswijk werd geëxecuteerd.

vlak voor haar dood. Er is bewustzijn van zonde, schuldvergeving van Godswege, besef van onschuld tegenover haar tegenstanders ten opzichte van haar ter dood veroordeeling en rustig vertrouwen op God.

Deze Psalm heb ik de aanwezigen in de consistoriekamer voorgelezen en allen waren het er over eens, hoe treffend daarin haar omstandigheden geteekend zijn, en dat, hoe dan ook, haar karakter tijdens haar leven

geweest moge zijn, er een groote evenwichtigheid in haar ziel geweest moet zijn om met deze woorden op de lippen het vuurpeleton tegemoet te treden.

Wij meenen met dit alles een daad van pieteit vervuld te hebben tegenover de nagedachtenis eener vrouw, die haar leven gegeven heeft voor haar ideaal, te weten: de zaak van Oranje.

J. G. K.

Digitale bewerking
Henk Hanselman
2013